

Lunds Universitet

Institutionen för arkeologi och antikens historia

Lund.

Halvmånar och stjärnor över Europa

Jämförelse mellan Eger och Konstantinopel samt om osmaner i Europa.

Peter Meszaros
Kandidatuppsats ArkK01
Handledare: Jes Wienberg

Innehållsförteckning

1. Inledning	3
1.1 Material och Metod	4
2. Situationen i området	5
2.1 Det Ottomanska riket.....	6
2.2 Ungern.....	10
2.3 När intressekonflikter uppstår.....	14
3 Presentation av städerna	14
3.1 Konstantinopel.....	14
3.2 Istanbul	17
3.3 Eger	18
4 Vad är det som har gjorts?	22
4.1 Vad har gjorts för osmanerna?.....	22
4.2 Osmansk Arkeologi.....	24
4.3 Vad har gjorts för ungrarna?	25
4.4 Vad är det som prioriteras?	27
5 Analys av osmaner och diskussion om vad de hittade på	28
Litteratur	34

Abstract

Orienten och dess historia är en ytterst intressant del av vår gemensamma europeiska historia, dock en som allt som oftast har fått stå i skymundan. Säkerligen är detta inte en avsiktlig handling utan fokus har kanske gradvis flyttats åt ett annat håll. I den här texten så ska det Osmanska riket och dess inflytande i södra och östra Europa diskuteras, mellan åren 1400 och 1700, från Konstantinopels erövring och ända fram till att man börjar dra sig tillbaka från området under senare delarna av 1600-talet. Fokusen är tänkt att ligga på den urbana och agrara biten men även på befolkningen, där det främsta syftet är att studera vilken påverkan den ottomanska ockupationen hade för effekt på de bitarna, avseende tekniska förbättringar och infrastruktur. Dock så kommer det även att diskuteras vad som finnes kvar i dagsläget av det ottomanska inflytandet, och eventuella negativa effekter det hade inom de sagda områdena. Ett delmål kan även vara att informera den oinsatte litet närmare i områdets historia.

1. Inledning

Det ottomanska riket och dess inflytande i Europa är i dagsläget någonting som inte har fått särledes stor uppmärksamhet, vare sig av den intresserade allmänheten eller av de som sysslar med historia och området i fråga. Dock så har på den senare tiden kunnat urskiljas, med början under 1990-talet, en svag antydning till att trenden håller på att vända, då flera populära publikationer, både böcker och tidsskrifter har uppvisat intresse för det ottomanska riket och dess stora inflytande på den europeiska historien. Det kan anses som viktigt att allmänheten får en ökad kännedom om detta rike och makten det utövade under en lång tid då det nog är en essentiell faktor för att kunna skapa sig en bredare förståelse om europeisk historia, något som tyvärr bortfaller både på grund av skolans bristande intresse för historieämnet och hos allmänheten i stort.

Med denna uppsats skulle en avsikt kunna vara att fylla ett tomrum, både inom populära kretsar samt även inom de vetenskapliga, avseende arkeologi och historia med utgångspunkt i det Ottomanska riket. Fokusen kommer att ligga på imperiets inflytande på de områden vilka var under dess kontroll för att utreda hurdant inflytandet var, med fokus på de eventuella förändringar som ottomanerna genomförde i de erövrade städerna. Detta i

jämförelse med ”orientens pärla”, dvs. Konstantinopel som skall fungera som en kontrast till en av städerna som låg väldigt långt ut ifrån imperiets centrum, nämligen staden Eger i norra delen av Ungern. Denna stad togs efter segdragna belägringar till slut av de ottomanska härarna och blev sedan ett viktigt centrum för Ottomansk förvaltning. Trots det som nyss nämnts så uteslutes ej mindre utblickar åt andra håll när det kan vara av relevans för undersökningen.

Jag har för avsikt att studera vilken genomslagskraft som den osmanska ockupationen hade, och vilka utbyten som skedde, både på generell och på en individuell nivå som till exempel infrastrukturella förändringar och förbättringar, byggande av badanläggningar, försvar samt en kortare utblick i de agrara förbättringar som ottomanerna kan ha infört. Ett av delmålen är också att se vad som finnes kvar efter de turkiska erövrarna i dagsläget och som kanske fortfarande är kvarvarande i den allmänna kännedomen om denna tid samt de mera fysiska lämningarna, vilka komma att som ovan sagts ingå i en jämförelse med Konstantinopel där förhoppningen är att kunna visa skillnader mellan den osmanska huvudstaden och en provinsstad. Härigenom kanske man kan hjälpa till med skapandet av en bild som både visar ottomanernas framfart men även deras politik gentemot de erövrade områdena, vilken förmodligen färgade deras handlande och övriga aspekter av det som ovan nämnts och längre fram skall behandlas.

Anledningen till detta ämnesvalet är tvenne. Dels så hyser författaren ett personligt intresse kring det Ottomanska riket och dess påverkan på det området som denna uppsats ämnar beröra, dels så måste man taga ytterligare ett faktum i beaktande rörande ämnesvalet. Om just det som i uppsatsen skall behandlas så finnes det helt enkelt inte särledes mycket litteratur tryckt som skulle kunna presenteras för den intresserade! Denna uppsats ämnar fylla lite av detta tomrum, och kanske motivera till ett ökat studium av området.

1.1 Material och Metod

I denna uppsats så har mest litteratur kommit till nytta, som beskriver historiska eller arkeologiska företeelser vilka kan knytas samman med det osmanska riket och de stater och städer som de påverkade under sin existens. Dock så har även en förstahandskälla begagnats, nämligen Tinódi Lantos Sebestyéns krönika som handlar om den turkiska

belägringen utav Eger under 1550-talet. Denna krönika kan tänkas att benämnas förstahandskälla då krönikören själv befann sig inne i borgen vid belägringstillfället. Författaren har även nyttjat sina egna erfarenheter av flertalet besök i staden Eger och i dess borganläggning, något som i vissa fall framgår utav texten.

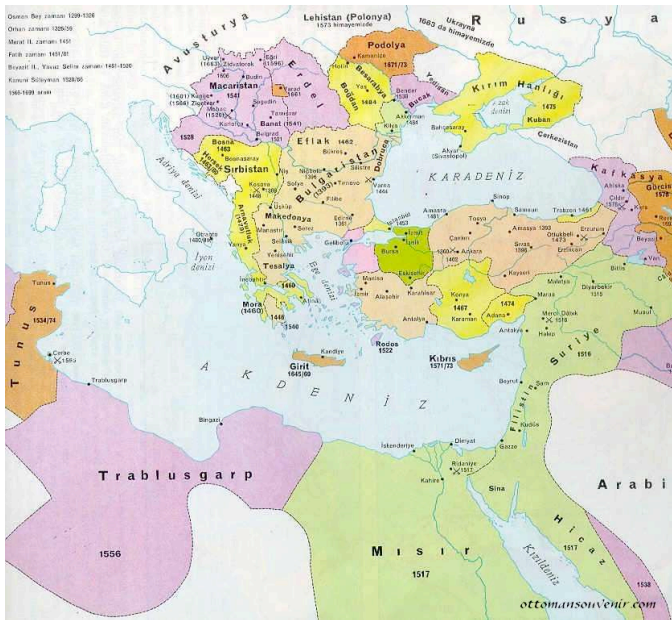
Ett problem som har existerat under skrivandet av denna uppsats är den uppenbara bristen på konkret källmaterial gällande det osmanska riket, då det som skrivits om det antingen är skrivna på ett otillgängligt språk eller helt enkelt varit volymer som man inte har kunnat få tag i på grund av de logistiska problemen att de befinner sig 2 000 km bort. Tacksamt är därför att till exempel Egers museum har gjort hela sin periodika från 50-talet och framåt tillgänglig via sökbara arkiv på internet, något som i vissa fall har varit till hjälp, även om det inte alltid har varit till nytta.

På grund av bristen på skrivet material om osmansk arkeologi så uppstår även komplikationen att det blir svårare att ställa olika källor mot varandra, vilket kanske ger en något ensidig bild utan några händelser eller andra företeelser. Detta är förhoppningsvis någonting som inom en överskådlig framtid kommer att bli betydligt bättre, vilket även är författarens förhoppning.

2. Situationen i området

Allra först är det lämpligt att definiera vad egentligen menas med ”området” eller ”regionen”, vilket komma att nämnas ofta, inte enbart i texten nedan utan i stora delar av denna uppsats. Med detta område avser författaren Anatolien och de delar av det europeiska fastlandet vilket var behärskat av ottomanerna kring mitten på 1500-talet, strax under i linje med Wien. För att kunna skapa oss en korrekt bild av hur läget var inom det sagda området så är det av nödvändighet att gå igenom några av aktörerna inom detta, då vi inte utan en viss bakgrundsinformation kunna uppnå full förståelse för sakers utveckling. Här kan även tilläggas att begreppen ottomanska och osmanska avser samma sak och därför kommer båda uttrycken att begagnas i texten nedan, med respektive variationer.

2.1 Det Ottomanska riket

Figur 1. Det Osmanska riket under dess maximala utbredning.

som en början till det slutliga sammanbrottet, när kejsarens armé led ett kraftigt nederlag mot Seljuckerna (Imber 2002:4). Detta nederlag innebar att man var på väg att tappa kontrollen över de östra och centrala delarna av Anatolien som efter hand togs över av segrarna och man fick finna sig i att trängas västerut.

Det försvagade bysantinska riket fick inte heller nu vara i fred, utan man ansattes av flera prövningar, då bland annat fjärde korståget år 1204 for igenom landet erövrades och plundrande Konstantinopel, där de satte en latinsk (romersk-katolsk) kejsare på tronen och frikostigt påbörjade en uppdelning av de bysantinska områdena på Balkan och öarna i Egeiska havet (Imber 2002:5). De som tjänade mest på det hela var venetianerna som vann nytt land och därmed antagligen ett ökat inflytande över Medelhavet. Under 1200-talet kommer även de mongoliska härarna vilka har en enorm effekt på området och tar över betydande delar av Persien (Shaw 1976:9). Mongolerna utövar även kontroll över de seljuckiska delarna av Anatolien och gör till slut den seljuckiska sultanen till vasall, som gör att deras inflytande på denna del av regionen ytterligare stärkes och medför även en

Att studera det Ottomanska riket kan inte på ett tillfredställande sätt ske om man inte har kännedom om dess föregångares öde, nämligen det bysantinska riket och dess sista tid, som var kantad med allehanda problem vilka medförde att det till slut försvagades och kom om intet. Man kan i all oändlighet tvista om när förfallet i sig började, men ser man till de yttre faktorerna kanske

det skulle te sig acceptabelt att nämna slaget vid Manzikert år 1071

viss seljuckisk invandring till de bysantinska delarna av Anatolien som gör att man fick en turkisktalande minoritet inom landet. Till slut, omkring tidigt 1300-tal så dör sultanerna ut och även mongolernas närvaro i området minskar och får till följd

Figur 2. Anatolien år 1300.

att det bildas ett lapptäcke av småstater i Anatoliens östra delar

(Imber 2002:7) och en av dessa småstater var Osmanska emiratet, som skulle bli kärnan i det framtida imperiet. Dock finnes det givetvis varierande förklaringar på varifrån ottomanerna kom där en del även i dagens läge kan vara färgade av deras egen historieskrivning som kanske i viss mån är självförhärmande (Shaw 1976:13).

Detta emirat var sin framtid till trots inte någonting som till en början i alla fall var särdeles uppseendeväckande, utan var endast ytterligare en av de många småstaterna som tidigare nämnts. Enligt traditionen så var det Ertughruls son Osman som utropade sig som en självständig härskare under slutet på 1200-talet som grundade detta begynnande imperium, vilket skulle sträcka sig långt upp i Europa. Osman fastlade även den strategien som skulle leda det växande riket under de närmaste åren, nämligen att försöka expandera på bysantinarnas bekostnad samtidigt som man försökte tona ner konflikter med omkringvarande turkiska stater, tills man var stark nog att hantera dem (Shaw 1976:13). Detta var en strategi som man noggrant följde medan man utvidgade sitt rike, vilket måste ha varit den högsta prioriteringen antagligen därför att man ganska sent löste inrikesproblem som att deklarerar en stad som huvudstad, vilken för övrigt blev Bursa år 1326 (Imber 2002:9). Anledningen till detta var att man ville centralisera makten och förhindra uppror och sönderfall. Detta kan tolkas som en vändpunkt då man gick från att vara ett nomadiskt och krigande folk, till att skapa sig en ordentlig infrastruktur med en huvudstad som dess säte, även om detta inte på långa vägar vare sig stoppade Osman eller hans efterträdares ambitioner att utöka sitt rike, något som de inte heller var sena att göra

både på bekostnad av bysantinarna och de andra turkiska folken vilka ännu hade mindre, självständiga stater i Anatolien.

Osmans son Orhan fortsatte expansionen, men det var inte förrän med hans sonson Murat I, vilket tog makten efter ett kort inbördeskrig, som man kunde ana att ett rike här var på frammarsch (Imber 2002:10). Med detta menas att man vid denna tidpunkt, det vill säga vid slutet på 1300-talet, hade lagt under sig den större delen av Anatolien och även hade påbörjat en expansion in i Europa via Balkan, ett omfång som under senare tid skulle vara känt som de facto området för det Ottomanska riket. Man lade under sig stora områden i Bulgarien, och rörde sig upp emot Serbien och Albanien, trots flera försök till att förena sig mot den gemensamma fienden så var man i de flesta fall oförmögen att hålla tillbaka Murats expansion. En vändpunkt som kanske är värd att nämna, är slaget vid Pristina (Kosovo) där den serbiske ledaren Lazar lyckades år 1389 samla en här med blandad nationalitet från de olika staterna på Balkan vilka nu insåg det reella hotet från den turkiska anstormningen. Denna här på ungefär 100 000 man (även om man måhända bör ta siffrorna med en nypa salt) mötte här en i antal underlägsen ottomansk här, som på grund av diverse strategiska problem trots det lyckades ta hem segern (Shaw 1976:22). Denna seger som gjorde Serbien med flera stater på Balkan till ottomanska vasaller var trots det inte utan kostnad för ottomanerna, Murat I klarade sig nämligen inte helskinnad ur denna strid och efterträddes av sin son. På grund av denna seger mot en förenad kraftansträngning vars syfte att stoppa osmanerna, så försvann det mesta av det organiserade motståndet söder om Donau, och lämnade Ungern som den enda kraften i sydöstra Europa som fortfarande kunde sätta sig upp emot det Ottomanska riket.

Efter Murats död år 1389 följde en tid av oroligheter inom det Ottomanska riket, med diverse interna stridigheter och maktkamper. I detalj kommer detta nu inte att nämnas, men riket var här vid åtskilliga tillfällen nära en splittring med flera parter som önskade makten, splittringen undveks till slut eftersom makten samlades återigen hos en person, nämligen Mehmet I, vilken lyckades besegra sina bröder och återföra ett relativt inrikes lugn (Shaw 1976:39). Mehmet återupprättade även gränserna som hans föregångare hade fastlagt och gick ganska långt i sin strävan att stärka det Ottomanska rikets ställning både utåt och inom sig självt, vilket verkligen behövdes då oroligheter och mindre uppror kom att förekomma i

viss mån även en tid framåt (Imber 2002:20). Ett av Mehmeds nederlag var år 1416 när venetianarna tillintetgjorde den ottomanska flottan utanför Dardanellerna, som en hämnd mot de attacker som ottomanerna hade utfört på bland annat venetianska kolonier.

Efter denna sultan så följde det som väntat kan en rad mindre oroligheter runt de ottomanska territorierna med bland annat bråk med venetianarna som följde, samt även en ytterligare offensiv på Balkan, där man fullständigt

Figur 3. Karta som visar olika faser i Osmanska rikets expansion.

Serbien omkring år

1438 och började sedan göra räder in på ungerskt område, vilket effektivt slogs tillbaka av János Hunyadi (se avsnitt 2.2) som med viss hjälp lyckades ställa till med stora problem för turkarna och även göra räder in på ottomanskt område. Osmanerna tog inte lätt på detta och man fortsatte senare sin expansion, där man bland annat erövrade resterande delar av Anatolien under slutet på 1300-talet och efter hårda strider på både slagfält och i diplomatin så lyckades turkarna till slut lägga större delen av Ungern under sig med slaget vid Mohács år 1526 då man delade landet i tre delar, där Transsylvanien gjordes till en självstyrande enhet oberoende av kungariket Ungern som tilläts bestå i norra delen av landet (Sugár 1990:80). Den största delen av landet tillföll givetvis osmanerna, som tilläts att behålla det i över 150 år. Detta är någonting som vi senare kommer att återkomma till, men är viktigt för förståelsen av det framtida materialet.

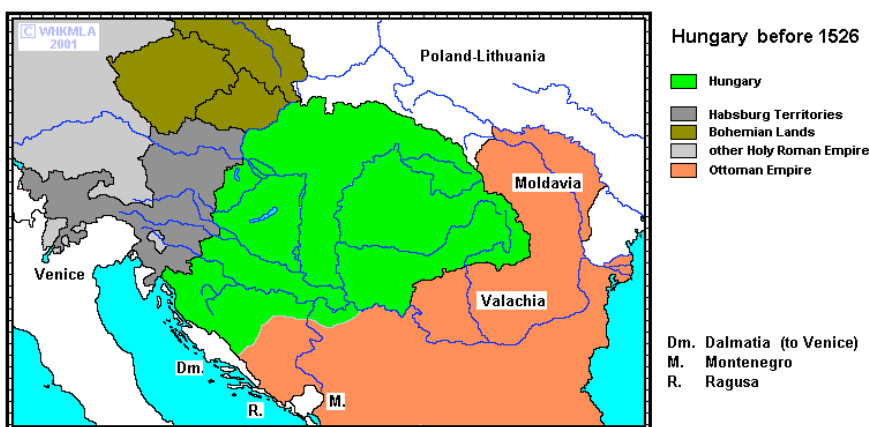
Att vi här endast kort ha behandlat en kort översikt av den tidigare ottomanska historien, har skälet att det inte är det som denna uppsats skall fokusera på utan vi genomgår detta endast för att måla upp en bild för att förståelsen av jämförelsen skall bli så tydlig som möjligt och just för förståelsens skull skall vi nu göra en kortare resa in i den ungerska medeltidshistorien där vi kommer att se bakgrunden till att Eger, som senare i denna uppsats kommer att spela en framträdande roll, hamnade under turkiskt styre.

2.2 Ungern

Från början så bestod ungrarna av ett flertal stammar vilka i olika vågor anses ha ryckt in i Karpaterdalen från de asiatiska stäpperna under Árpáds ledning, men man brukar sätta som ett ungefärligt årtal då denna kolonisation avslutades till ca 896 (Dienes 1974:9). Efter hand så övergick man till kristendomen och efter diverse interna stridigheter så kunde den första kristna kungen, (S:t) Stefan I, krönas år 1000. Man skall inte misstolka detta som att området saknade en ledarstruktur innan dess, utan sedan intåget så fanns det ett väl uppbyggt system med stamöverhuvudet i toppen som fungerade i princip som kungamakten (Dienes 1976:22). Anledningen till att man gick över till den kristna tron, vars övergång påbörjades redan av Stefans far Géza, anses vara att man insåg den akuta nödvändigheten att av övriga kristenheten och påven bli en erkänd kristen stat, något man inte kunde uppnå som ”hedningar” (Sugár 1990:15) och än mindre som ett stamvälde. Detta erkännande strävade man antagligen efter för att kunna legitimera sina dåvarande territoriella krav.

Denna omvandling skedde inte över en natt utan var en mera segdragen process som tog ett antal år. Inte bara religionen var intressant här utan man ”importerade” även samhällssystemet från Västeuropa som anpassades till ungerska förutsättningar, bland annat genom att särskilda byar med vissa specifika uppgifter skapades vilkas uppgift kunde ha varit att leverera en viss vara eller tjänst till kungen. Dessa byar fick ofta ett namn som anknöt till deras uppgift, som exempelvis Hajdúböszörmény vilket ungefär betyder ”tingsplatsen i Hajdú”, även om det senare inte alltid refererar till platsen. I de flesta fall så har byarna än i dag behållit namnen från den tiden och man kan med grundläggande kunskaper i språket tolka de flesta av Ortsnamnen på liknande sätt.

Efter Stefan I så drabbades landet av en tid instabilitet med småkungar och diverse oroligheter, och det var inte förrän vid slutet på 1000-talet som lugnet återkom med (S:t) László och hans efterföljare, även om han till viss del var motarbetad av adeln. År 1102 så lade kroaterna en trohetsed till den ungerska kronan och blev en del av kungariket, även om de hade långtgående självstyre, med eget parlament och dylikt (Rockberger 1996:29), och man fortsatte med en viss expansion i mindre skala utanför karpaterbäcknet som dock endast blev tillfällig och man återföll snart till de gränser som var tidigare, dvs. i karpaterdalen. Adeln som redan tidigare hade varit i konflikt med kungen lyckades nu under Endre II som var en svag monark att få kungen att skriva under ett privilegiebrev (år 1222, kallad för den Gyllene Bullan), där adelns status och privilegier garanterades av konungen, något som man kan ta som helt korrekt att jämföra med Englands Magna Charta (Rockberger 1996:29).

Figur 4. Ungern (markerat med grönt) före slaget vi Mohács 1526.

Liksom osmanerna påverkades av mongolerna så drabbades även ungrarna av tatarerna när de invaderade landet år 1241 (Glatz 1988:38f) och vållade stora skador

med omfattande plundring och död där de drog fram även om deras intåg endast varade i ett år eftersom de hastigt drog sig tillbaka år 1242 på grund av storkhanens död så lyckades de döda nästan hälften av landets befolkning. Man uppskattar att 500 000 av landets 1 miljon invånare strök med i de mongoliska härens härjningståg (Glatz 1988:38). Den enorma minskningen i befolkningen under denna korta tiden gjorde att det blev nödvändigt för kungen (Béla IV) att inbjuda andra folk att bosätta sig på de områden som var särskilt härjade av tatarerna, varpå det invandrade tyskar, slaver och rumäner för att fylla tomrummet. Även ett flertal nya borganläggningar anlades för att i framtiden kunna motstå

angrepp av denna typ i framtiden, bland annat i Buda och Visegrád (Glatz 1988:50). Några år senare, år 1301 dör Andreas III som är den sista kungen ur huset Árpád varvid dynastien dör ut. Man tar då in en kung av huset Anjou som i Ungern blir Károly I (Glatz 1988:54), vilken bland annat flyttar det kungliga residenset till Visegrád. Under senare år uppstår även under en kortare tid ett slags samarbete med Polen, där de båda länderna har en gemensam kung och man skapar olika handelssamarbeten med övriga Europa och allt verkar vara bra.

Ett nytt hot stod nu för dörren som sakta men säkert ryckte närmare söderifrån, nämligen det osmanska riket. Till en början så verkar man inte ha insett hur allvarligt hotet söderifrån var, och till viss del så var man passiv gentemot den ökande osmanska närvaron på Balkan, det var inte förrän turkarna lade belägring på Nándorfehérvár (dagens Belgrad, som då var en stad på Ungern sydgräns) som man insåg hur nära förestående detta hot verkligen var (Kálmán 1983:272). Innan dess hade visserligen Hunyadi János, en av de högsta ungerska militära befälhavarna, haft diverse härjningar mot turkarna nere på Balkan men detta var snarare en följd utav gränsprovokationer och gränsplundring från osmanernas sida. Han genomförde i alla fall ett flertal räder under mitten utav 1440-talet (Kosáry 1985:63) som antagligen bidrog till att i någon mån försvaga osmanernas gränsposteringar. Efter kung Ulászló I. död år 1444, så blev Hunyadi även riksföreståndare då dennes son var minderårig och inte ännu kunde härskas. Ulászló I (kallad "ja-sägaren") är i den ungerska historieskrivningen en opopulär konung som lär ha varit ytterst svag som monark, vilket kan ha bidragit till att skapa ett visst politiskt kaos i landet, även om han endast regerade i 4 år. Då Hunyadi valts till riksföreståndare så satte han fart på att förbereda landet mot turkiska anfall (Kosáry 1985:63), något som slutligen hände i större skala i juli 1456, när sultanen Muhammed II:s armé kom fram till Nándorfehérvár som de belägrade.

Sultanens armé bestod enligt uppgift av 150 000 man (Sisa 2001:51), medan det inuti borgen endast fanns ca 600 vapenföra män, då man inte räknade med att osmanerna skulle hinna fram så tidigt. Hunyadi och de andra herremännen insåg att en direkt konfrontation skulle vara omöjlig då de hade ungefär 10 000 man till en början (Sisa 2001:51). Då osmanerna dessutom hade blockerat vattenvägarna på Donau och Sava med sin flotta så

hade man en svår uppgift framför sig att bryta belägringen, men med kallsinnig strategi lyckades man och började ta sig in med allt flera män i staden, något som besvärade sultanen och fick honom att påskynda förberedelserna för det slutgiltiga anfallet, något som kom att stå honom dyrt. Den 21:e juli 1456, under eftermiddagen så påbörjade sultanen anfallet, vilket inte gick som han hade tänkt sig bland annat då Hunyadi hade sänt in några tusental utvilade soldater till borgens försvar dagen innan. Till slut så lyckades man få turkarna att avbryta belägringen med bland annat brinnande tjära till hjälp. Då turkarna hade avbrutit belägringen brände de sina båtar och samlades i sitt läger. Vi denna tidpunkt så stormade försvararna ut och anföll de häpna turkarna som på detta sätt tvingades på flykt. Till och med sultanen skadades och kom endast senare till sans, något som var obarmhärtigt för hans befäl för då han fick veta att en stor del av hans armé gått förlorad och resten flytt så lät Muhammed avrätta större delen av de högre militärerna. När påven Calixtus III fick nyheter om segern, så lät han utropa en glädjens dag i den kristna världen och beordrade att klockorna i alla kristna kyrkor skulle ringa dagligen kl 12 för att minna om denna vinst mot "hedningarna". Hunyadi själv hann inte njuta av sin seger särskilt länge utan dog i augusti samma år (Sisa 2001:51ff).

Efter allt detta så kom en period av politisk instabilitet innan Mathias I (regerade mellan 1458 - 1490) kom på den ungerska tronen. Denne stärkte landet så gott han kunde och arbetade efter att skapa en riktig renässansstat, där han lyckades göra sig impopulär hos adeln då han begränsade deras bestämmanderätt gällande rikets affärer och lät sig istället stödjas utan en större massa ur lågadel och borgare. Med att han försökte skapa en renässansstat menas givetvis att han enligt de då rådande idealen försökte omforma sitt kungarike efter västerländska mått. Många utav hans reformer och lagar skulle vara något man så tillbaka på positivt under senare år, för efter Mathias som man skulle kunna benämna som det medeltida Ungerns sista starka och självständiga kung, gick det bara nerför mot Mohács och 150 år utav turkiskt styre i landet. Mera om detta i föregående avsnitt.

2.3 När intressekonflikter uppstår

När vi nu har en viss bakgrundsinformation om hur situationen för de båda länderna såg ut, så kan vi gå vidare med att ta oss en titt på städerna som är föremål för denna uppsats.

Innan vi gör detta så ska vi dock så är det värt att nämna att osmanerna efter sagda 150 år drevs ut ur Ungern med österrikisk hjälp, något som bland annat medverkade till att det under de nästkommande 100-tal åren satt en österrikare på tronen istället för en ungrare, eller för all del en osman. Turkarna som antagligen drevs utav en vilja att expandera sitt imperium, såg antagligen dåtidens Ungern som en språngbräda in i Europa något som de även försökte tillämpa med deras för dem katastrofala belägring av Wien.

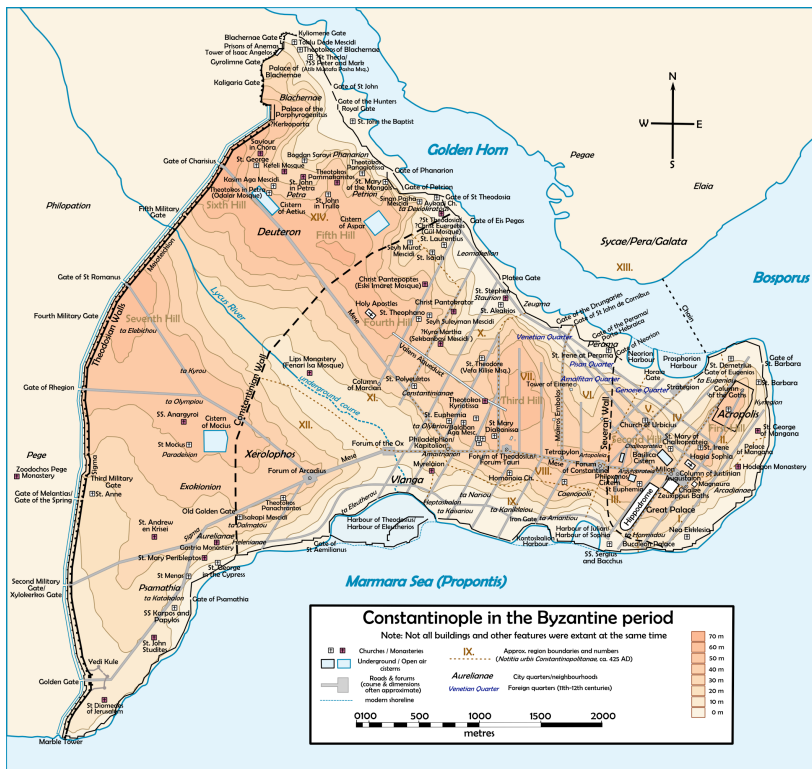
Man kan inte ignorera att den turkiska ockupationen av ungerskt område var väldigt destruktiv och det var många byar som antingen försvann eller kraftigt decimerades där den osmanska hären ryckte fram (Sisa 2001:100). En del hävdar att detta var ett resultat utav turkisk politik (Sisa 2001:98) att man medvetet höll befolkningen stången, delvis på grund utav det starka motståndet som man hade upplevt vid invasionen (och som österrikarna delvis skulle fortsätta då de tog över efter att ha drivit ut osmanerna för att kunna behålla kontrollen). Denna policy kan man även kunna urskilja längre ner på Balkan där de andra folken gick liknande öden till mötes under ottomanskt styre.

3 Presentation av städerna

3.1 Konstantinopel

Denna stad som i dagsläget kallas för Istanbul (även om till och med osmanerna använde båda namnen parallellt med varandra), har sitt historiska centrum på en halvö precis på gränsen mellan Europa och Asien, där den har stått i över 2500 år som ett av världens centra. Staden grundades, vilket man skulle kunna tro utav namnet, inte utav Konstantin den Store utan på denna plats fanns det redan från ca 657 f.Kr. urban bebyggelse ("Istanbul" ur Encyclopædia Britannica) som skapades utav grekiska kolonisateurer, även om denna på grund av olika politiska intressen ibland förstördes och byggdes upp på nytt.

Konstantin den Stores bidrag till det hela var efter att han införde kristendomen som den officiella religionen och vunnit idel inbördeskrig som hotade att slita sönder det på 300-talets slut bräckliga landet, var att flytta huvudstaden till Konstantinopel som då hette Byzantion. Kort efter detta så delades romarriket officiellt i två delar (Katus 1999:9). Denna stad som vid tillfället inte var särdeles stor blev under kejsarens varsamma hand omsorgsfullt uppbyggd till en stad av rang, där man tillskansade sig material från hela romarriket för att uppnå kejserlig glans (”Istanbul” ur NE.se, se Internetkällor). Staden expanderade på alla fronter och stora palatsanläggningar, administrativa byggnader och

Figur 5. Karta över Konstantinopel under bysantinsk tid, med bland annat murarna markerade.

som en slags symbolisk ”nystart”. Man hävdade att staden hade vissa likheter jämfört med Rom, då det bland annat hävdades att Konstantinopel hade sju kullar, något som kan ha hjälpt till med att stärka den mytologiska motivationen att flytta staden även om detta endast var önsketänkande. Oavsett vad så kan man onekligen tolka detta som en markering att nu var det slut på det gamla och istället så skulle man påbörja en ny era, som kanske inte är färgad av det ”hedniska” förflutna vilket tyvärr låg till Roms nackdel.

badhus med mera byggdes upp. Man kan tycka att allt detta delvis var för att markera att det nu inte längre var Rom som var maktens centrum, något som kan te sig klokt att antaga då Konstantin inte bara flyttade romarrikets huvudstad, utan han flyttade även centrumet för makt och kultur en bra bit från dess ursprungliga plats, åt öster. Detta är något som man skulle kunna tolka

Allt eftersom staden expanderade så förflyttades även murarna utåt för att kunna omsluta en större landareal. De murar som man än i dag kan se ringla sig igenom staden är givetvis även de gamla, från tidigt 400-tal när staden växte och man insåg behovet av att kunna försvara sig ordentligt. Detta sattes även på prov under den senare tiden då allt från avarer, perser, ryssar, araber och till och med hunner ansatte Konstantinopel utan någon större form av framgång. Under Justinianus tid på tronen under mitten på 500-talet så skakades staden utav ett uppror som förstörde stora delar av de centrala delarna. Detta uppror som började som protester ibland de olika "fraktionerna" på Hippodromen, urartade till den grad att en stor del av staden brann ner, något som trots katastrofen gav kejsaren möjligheter att inleda omfattande ombyggnader och nybyggnationer i staden, ("Istanbul" från Encyclopedia Britannica, se Internetkällor) något som givetvis var gynnande för stadsbilden och den allmänna standarden men som var ödesdigert för statsfinanserna och lämnade stadens kassa tom. Under Justinianus tid på tronen så kan man tycka att det Bysantinska riket även nådde en av sina höjdpunkter både territoriellt och ekonomiskt, då man verkligen markerade sig som en av världens mäktigaste och mest framgångsrika efter det västromerska rikets sammanbrott med allt vad det innebar.

Givetvis finnes det uppenbara nackdelar att vara ett ekonomiskt och kulturellt centra, nämligen den att andra folk tenderar att bli avundsjuka på det som man har och antingen kulturellt försöker efterlikna det stilgivande civilisationen eller också så kan man skramla med vapen och med våld ta det som man gillar, vilket trots uppenbara misslyckanden flera försökte sig på.

Det bysantinska riket, med Konstantinopel i spetsen försvagades under 1100-talet allt mera av ett flertal olika skäl, bland annat så började flertalet italienska stater som Venedig och Genua tillskansa sig handelsmonopol med byggandet av egna handelsenklaver på bysantinsk mark (Laiou 2007:139ff) men även skillnaderna i trosuppfattning kan ha varit en viktig faktor i de västliga områdenas vilja att på alla sätt suga ut och profitera på det bysantinska rikets långsamma sönderfall, samtidigt som man anfölls och ständigt var tvungna att hålla tillbaka invaderande arabiska och turkiska folk från öster. I vilket fall som

helst, så verkar det sällan ha rått lugn och fred, utan det såg ut som att det blev allt svårare för Bysans att kämpa för sin överlevnad.

Ett tydligt exempel på västlänternas ovilja att hjälpa Bysans är plundringen av Konstantinopel år 1204 (Laiou 2007:166) som man kan tolka som en spik i kistan för det redan hårt pressade riket som sedan slaget vid Manzikert all mera förföll, allteftersom de turkiska folken rörde på sig i öst. Plundringen av Konstantinopel var för staden en oerhörd katastrof både politiskt och ekonomiskt

där man bland annat installerade en ”västvänlig” kejsare samtidigt som man grundligt tömde staden på de rikedomar som fanns kvar (Laiou 2007:166ff). Efter tatarernas räder och efter osmanernas expansion både i Anatolien och på Balkan så var det inte mycket som hindrade den kommande katastrofen från att hända. År 1453 så lade den Osmanska sultanen Mehmet II Konstantinopel i belägring (Shaw 1976:56) efter att noggrant ha gjort förberedelser för att kunna ha ryggen fri från både ungrare och venetianare, genom att ingå avtal med dem.

Inte ens under hotet att gå om intet kunde man politiskt eller religiöst ena sig mot angriparna, utan invärtes instabilitet samtidigt som den bysantinska armén redan var så otroligt försvagad att vissa delar av de enorma försvarsverken stod obemannade under angreppet, detta plus att bristen på utländsk hjälp gjorde att staden efter 54 dagar föll i angriparnas händer (Imber 2002:29).

3.2 Istanbul

Vad hände då med den erövrade staden? Till en början, så kanske man bör klargöra att Konstantinopel inte hade någon avgörande strategisk betydelse utan skälet till att man införlivade staden och området kring den i det osmanska riket var till stor del mycket

Figur 6. Området för det Bysantinska riket efter 1261.

enkelt, prestige (Inalcik 1973:27)! Mehmet kunde nu flytta sin huvudstad till Istanbul och där bygga upp en magnifik huvudstad som var representativ för hans rike, på platsen för en av de tidigare världsmakternas stad. Vad gjordes då med staden?

Det osmanska riket var hyfsat tolerant gentemot de som var ”bokens folk”, och kristna men också judar kunde under relativ frihet utöva sin gamla tro, dock kanske inte i så full skala som tidigare, då de flesta av stadens stora och magnifika kyrkor, där Hagia Sofia står i främsta ledet, ombyggdes till moskéer. Olika dekret som inbjöd människor att flyttat till Istanbul utfärdades och även krigsfångar från Balkan tilläts att arbeta sig till frihet, bland annat med att rusta upp vägarna. Strategien fungerade och snart började staden åter sjuda utav liv och rörelse, något som dock förde med sig krav på att börja renovera de kraftigt förfallna infrastrukturella inrättningarna som bysantinerna lämnade efter sig (Shaw 1976:59). Mehmet var inte endast en krigssultan utan han såg till att man tog tag i stadens problem och löste dem, men kom även med nya idéer som underlättade livet. Bland annat så lät han under mitten av 1400-talet bygga en stor basar som under en lång tid centraliserade kommersen i Istanbul. På grund av det ottomanska rikets islamiska ideologi så ansågs inte skolor, bad och allmännyttiga inrättningar vara något som staten skulle ta hand om utan något som det ”religiösa samhället” skulle anordna, även om det givetvis var finansierat utav statliga medel och uppmuntrades utav den härskande klassen och efter hand naturligt växte fram (Shaw 1976:60). Ett palats konstruerades även i centrum av staden på det som tidigare hade varit ett stort torg, vilket Mehmeds efterträdare flyttade till en mera strategiskt belägen plats där man hade utblick över Bosporen (Inalcik 1973:76)

3.3 Eger

Eger befinner sig i den norra delen utav det nuvarande Ungern och blev tidigt ett biskopssäte i samband med det officiella kristnandet utav ungrarna under Stefan I's regeringstid (Sugar 1990:17) i början av 1000-talet. Biskopen i Eger var underlydande till ärkebiskopen i Esztergom som var högsätet för den ungerska kyrkan. I samband med kristnandet så påbörjade man även ett omfattande kyrko- och klosterbygge som skulle medverka till ett snabbt kristnade utav landet. Det finnes dock ett flertal förespråkare som hävdar att en stor del av landet redan innan Stefan I hade gått över till den kristna tron eller

åtminstone påverkats av den, eftersom man anser det vara osannolikt att konverteringen av befolkningen i annat fall kan ha gått så snabbt (Dienes 1974:67ff).

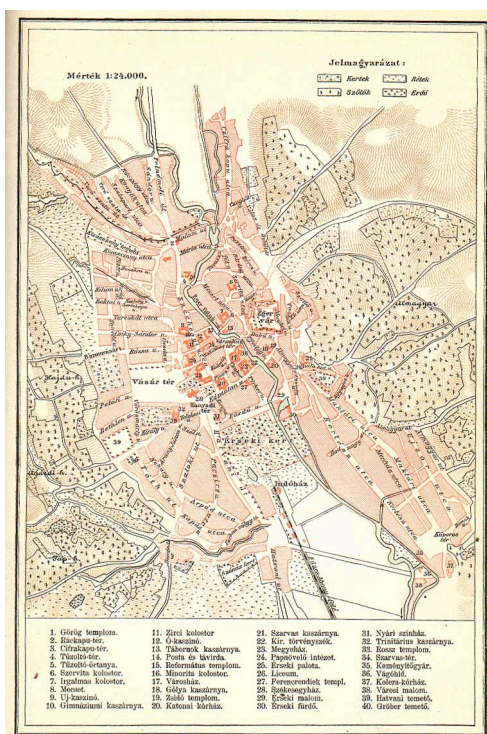

Figur 7. Panorama över Eger.

Staden i sig är belägen i ett område som är ganska kuperat och berg och dalar med diverse slättland avlöser varandra. Man kan tydligt se efter att ha beskådat landskapet att staden, med borgen på en höjd i centrum, inte saknar strategisk betydelse gentemot sin omgivning. Detta gällde särskilt i äldre tider när staden inte hade dagens utbredning utan var mera centrerad kring borgen och dess kulle (Kosáry 1985:156). Eftersom staden tidigt blev ett biskopssäte med centrum för kyrkan och handeln i området, så lät efter hand biskopen på platsen bygga en borg som placerades på nämnda höjd i anslutning till den framväxande staden, och som ersattes av en större och rejälare anläggning år 1248. På platsen fanns även tidigare en borg men utav enklare karaktär och som tillintetgjordes under tatarernas härjningar under mitten på 1200-talet i samband med stora delar utav staden förstördes. Då man efter mongolernas snabba och förkrossande härjningar under 1241-42 insåg att landets försvar och det militära systemet var föråldrat (Sugar 1990:27), så påbörjades därför efter dessa en upprustning för att förhindra att något liknande skulle upprepas. I Eger så ersattes då resterna av den enklare borganläggningen med en mera robust konstruktion i sten som byggdes i samarbete med kungen, vilket innebar att den fick en mera militär betydelse,

samtidigt som den även innehöll biskopspalats och kyrkliga funktioner (Egers Borgmuseum, se Internetkällor).

Efter att det osmanska hotet ifrån söder hade blivit reellt med slaget vid Nándorfehérvár (se tidigare kapitel) så påbörjades en förstärkning av flertalet borgar i Ungern, varav Eger var en utav dem. Bland annat så förstärktes murverken och man såg över sin beväpning och eventuella försvarsplaner som skulle skydda området från turkiska angrepp. Då större delarna utav staden förstördes under den mongoliska invasionen 1241, så rekonstruerades även den vid denna tid, bland annat genom att man bjöd in tyskar (sachsare) att bosätta sig där.

Figur 8. Karta över Eger från ca. 1900 där man tydligt ser den gamla delen. Se även Bilaga 3.

Mathias tid så kom sedan slaget vid Mohács, och som gjorde att Ungern i längden delades i tre delar.

Under striderna mot turkarna 1552 där de lade under sig bland annat Temesvár och Szolnok innan man samlade en stor del av hären under Eger, så lades i stort sett hela staden och

Efter att staden hade byggts upp och börjat bli återställd både befolknings och infrastrukturmässigt så upplevde man en ganska lugn tid med ökad tillväxt och stabilitet, inte ens digerdöden drabbade området något nämnvärt. Kulmen av uppsvinget nåddes i och med kung Mathias I (Glatz 1988:66) vilken givetvis påverkade det aktuella området positivt, som det övriga landet. Även om Eger förstördes under de senare striderna med osmanerna så kan man på andra samtida städer som fortfarande existerar se exempel på den tydliga renässansstilen som präglar byggnaderna, för att nämna något. Annat som kan ha varit aktuellt i staden är en ytterligare förstärkning av försvarsanläggningarna. Kort efter

borgen i ruiner och man kämpade emot en kraftigt överlägsen turkisk här vilken man till slut besegrade (Tinódi 1554). Traditionellt uppskattar man att försvararna var runt 2 000 stycken gentemot 25 000, vilket man kanske bör ta med en nypa salt även om Tinódis krönika stödjer denna siffra då man får ha i åtanke att han kan ha glorifierat det hela trots att han är en förstahandskälla som var närvarande under den osmanska belägringen. På andra punkter så är han däremot ganska neutral och beskriver även turkarna som att ha gjort "hjältemodiga insatser" på vissa ställen, samtidigt som man kan utläsa en viss respekt gentemot de turkiska befälen. Dock får man samtidigt hålla sig skeptiskt till vissa detaljer då han är den enda förstahandskällan vi har att tillgå gällande detta tillfälle, något som kanske är att tänka på vid arbete med äldre källmateriel, då de ofta även kan tjäna ett syfte som idag är bortglömt.

I vilket fall som helst så lyckades osmanerna den gången inte med att erövra borgen och staden, utan fick besvikna avmarschera utan vinst vilket antagligen inte var något som de var vana vid. Dock kom de tillbaka några år senare och lyckades då ta staden, då liksom vid detta tillfälle med enorm förstörelse som följd. Staden byggdes sedan under turkiskt tid upp, men kom inte i närheten utav storleken som den hade tidigare, även om osmanerna inrättade ett administrativt centrum där (Glatz 1988:88ff). Osmanerna förändrade givetvis staden, och även om de var hyfsat toleranta gentemot den kristna befolkningen, så gjordes flertalet kyrkor om till moskéer, och man konstruerade minareter vid dem. Varav en av den fram till i dag finnes kvar. Osmanerna lät även konstruera ett bad enligt mönster från orienten med en åttakantig bassäng i centrum, en anläggning som i dag tyvärr inte finns kvar, men som har blivit dokumenterad utav arkeologer. Som kuriosa kan nämnas att det i skrivande stund håller på att färdigställas ett "turkiskt bad" i Eger som byggs på platsen för det gamla med hänsyn taget till den äldre förlagans antagliga utseende. Detta är ett intressant exempel på hur det turkiska arvet fortfarande i viss mån lever kvar. Förutom att konstruera en badanläggning och göra om kyrkor till moskéer så var det inte så mycket annat som osmanerna tog sig an att göra när de väl hade tagit över en stad (Sisa 2001:97ff)! Det som man ytterligare kan ha gjort är att man byggde om de redan existerande byggnaderna för att passa för nya syften, såsom till exempel fängelse, eller bostäder för

ämbetsmän. Detta skulle även kunna förklara varför vi trots allt har få byggnader från turkiskt tid bevarade i Ungern.

4 Vad är det som har gjorts?

Både det Osmanska riket med Konstantinopel i centrum och Ungern med Eger som ett administrativt centrum har i olika omfattning varit undersökta både historiskt och arkeologiskt, med olika publikationer och rapporter som följd. Ett försök till en sammanfattning kommer inte att göras då materialet är alldeles för omfattande, men de viktigaste upptäckterna och saker och ting som förtjänar ett speciellt intresse kommer givetvis att tas upp.

4.1 Vad har gjorts för osmanerna?

Det Osmanska riket har sin territoriella storhet till trots och sitt stora inflytande på regionen i fråga fått en ganska undanskymd roll både i historieskrivningen och inom den arkeologiska världen (Baram *et al* 2002:4), något som i dagens läge håller på att vända då fler och fler arkeologer och historiker återupptäcker det osmanska rikets dragningskraft. Men varför var då det osmanska riket så lågt prioriterat? Varför ägandes det inte något större intresse då det trots allt har haft en framträdande roll (Baram *et al* 2002:3) inom den europeiska historien?

Att hitta ett svar på detta kanske inte är så enkelt som man skulle kunna tro, då ett flertal faktorer kan ha spelat in här. Det som man skulle kunna ta i första hand är den mentaliteten som har funnits gentemot det Osmanska riket under dess existens, något som antagligen även präglade tidigare historiker och arkeologer. Faktorer som kan ha bidragit till att skapa bilden om ”Europas sjuke man” borde inte vara särledes svårt att hitta även om uttrycket i sig är en betydligt senare konstruktion vilken antagligen härrör från 1800-talet. Om vi ser till ett vi-dom-perspektiv så kanske saker och ting klarnar upp lite, där osmanerna hade andra traditioner och en annan religion. Samtidigt så bör även samhällsordningen och kulturen ha varit en annorlunda, både sett ur religiös och politisk synvinkel. I och med den expansionspolitiken som man drev under imperiets tidigare år så skapades ju en makt som

gjorde vad som krävdes för att hålla samman ett område bestående av ett flertal varierade etniska grupper som var och en hade sin egen kultur och sina traditioner, men inte minst sin önskan om att göra sig fria från sin erövrare. Detta kan lätt under senare tid ha givit ett intryck som antydde ett rike under sönderfall, något som delvis skulle kunna avses med devisen ”Europas sjuke man”.

Däremot så verkar den ovilja som arkeologer har haft gentemot att ta itu med det ottomanska riket komma delvis från just det senare, nämligen att det ottomanska riket både expanderade och även existerade men sakta började tappa sitt järngrepp under en tidperiod när det övriga Europa var under uppgång både vetenskapligt och ekonomiskt (Baram *et al* 2002:5). När dessutom den klassiska tiden under 1700 och 1800-talen kommer så passar antagligen inte det osmanska riket in i bilden av den rena och klassiska antiken, utan man ser med dåvarande europeiska ögon snarare de områden som är under osmansk kontroll som negativt påverkade rent kulturellt. Även under nyare tid så fanns även möjligheten att arkeologerna var färgade utav nationalromantiska eller nationalistiska tankegångar som gjorde att de kanske ansåg de osmanska lämningarna som befläckande på deras historia och just därför inte lagt någon större vikt vid dem, eller kanske till och med undanröjt dem. Dock så skulle detta inte kunna tillämpas på alla håll i världen, utan endast inom de områden som under historiens lopp har haft kontakt med osmanerna, och möjligen besegrats utav dem.

Det dröjer ganska långt in i modern tid, kanske så långt fram till mitten på 1900-talet till man började inse att det osmanska arvet även det måste skyddas och sakta men säkert så växer en osmansk arkeologi fram, som bara den i sig är intressant då man kan se den som en kombination av flera redan existerande arkeologiska discipliner (Baram *et al* 2002:16ff) som måste samarbeta för att ta sig an detta nya problem. Varför är det då sådana svårigheter med den osmanska arkeologin, förutom de anledningar som är ovan nämnda? Eftersom en osmansk arkeologi får anses sammansatt, då man inte enbart med ”traditionell” arkeologi kan få förståelse för de olika aspekterna av det osmanska riket, så kanske det vore på sin plats att undersöka vad osmansk arkeologi egentligen är och varför det har tagit så lång för den att utvecklas.

4.2 Osmansk Arkeologi

Som nämnts ovan så räcker det antagligen inte med att tillämpa vanlig arkeologi när man närmar sig det osmanska riket, utan eftersom det spänner över en ganska lång tid och ett stort område så måste vi blanda in andra saker, förutom den självklara islamiska arkeologien. Till exempel så bör bland annat mellanöstern-studier inräknas då osmanska riket inte endast påverkade området utan även var i besittning av det under en lång tid. På grund av sin omfattande territoriella spännvidd så innehöll det osmanska riket också ett flertal olika etiska grupper som styrdes av den turkiska eliten, något som gör att vi även kan räkna in etnologi och dess angränsande vetenskaper som hjälper oss att skapa en bild av vad det osmanska riket egentligen är. Kanske skulle man även kunna räkna in industriarkeologin i den klungan utav ganska tvärvetenskapliga företeelser som vi behöver ha till hands för att kunna bilda en korrekt uppfattning, om vilka osmanerna var då den kan hjälpa oss att förstå olika företeelser som ligger på det modernare planet, både kulturellt och industriellt. Även om man i första hand skulle kunna nyttja den för att få en uppfattning om de äldre osmanska tekniska lösningarna i förhållande till de samtida i Västeuropa. Något som tar oss till ytterligare en punkt som är värd att nämna, nämligen om osmansk arkeologi är en statsarkeologi som undersöker en statsapparat och dess funktion, eller är osmansk arkeologi knuten till det rikets medborgare då det är befolkningen som i grund och botten gör en stat? Denna fråga kommer att senare tagas upp i den mån som den är möjlig att besvara, men än så länge så kanske vi skulle kunna nöja oss med att säga att den osmanska arkeologien syssla med båda. När situationen så kräver så kan antingen riket som en enhet stå i fokus emedan man i andra fall fokuserar på individen. Det är även författarens åsikt att ingen av de ovan nämnda aspekterna väger så mycket tyngre än någon annan i skapandet av en osmansk arkeologi, utan vi har bara delat upp dem eftersom vi antagligen inte förstår helheten utan att ha brutit ner det. Dock bör man lägga på minnet att det hela aldrig blir mera än summan utav sina delar, dvs. man kan aldrig helt förstå en stat om man inte förstår dess folk.

Rent konkret, vad är det då man har uppnått på den osmanska fronten under de senare åren, sedan denna typen av arkeologi har fått en ökad popularitet? Vad har gjorts för att skapa en

mera korrekt bild utav det osmanska riket med dess många aspekter? En sak som vi har kunnat lära oss och som hjälper oss att förstå hur människor tänkte genom att kombinera olika former utav arkeologi och bland annat byggnadsarkeologi är att studera de olika sätten som byggnader kan vara uppförda på (Snyder 2002:220ff). Helt enkelt så kan de hjälpa oss att försöka läsa olika sociala och mentala aspekter med hjälp utav arkitekturen. I detta fall så är det moskén som avses, både för att den existerade på i princip alla platser som är präglade utav osmanskt inflytande, samtidigt som den har format ottomansk ideologi på ett flertal sätt och även formats utav arkitektoniska element som kan ha blivit upptagna från bland annat bysantinerna. Man skulle på detta sätt även kunna göra jämförelser med moskéer i olika delar utav det osmanska området, då man skulle kunna tänka sig att man tack vare denna byggnad kan se deras inställning till de områden som man hade lagt under sig, vilket är nyttigt för kunna greppa den osmanska världen.

Hur mycket som har grävts med ett uttalat syfte att få fram information om just det ottomanska riket är svårt att säga, men man kan ibland få intrycket att de gånger som man hör det nämnas i särskilt äldre texter så är det endast i förbigående samtidigt som man letar efter något annat. Dock så har vi exempel från bland annat Kreta, där utgrävningar har gjorts med huvudsyftet att kunna studera det ottomanska , men man kan nog antaga att detta inte tillhör vanligheterna än, även om det verkar som om vi är på väg att ändra på detta faktum (Brumfield 2002:37ff).

4.3 Vad har gjorts för ungrarna?

Eger har sedan den ungerska arkeologins barndom varit en väldigt populär stad både att skriva om och att gräva i, och man fick snabbt upp ögonen för den av ett flertal anledningar. Bland annat så var staden ett tidigt biskopssäte (Sugár 1990:17) med viktiga administrativa funktioner både för kyrkan och staten. Givetvis så skulle även detta intresse kunna få bakgrund i Egers försvar mot turkarna år 1551 (Tinódi 1554: rad 26-60), där 1 935 man försvarade borgen under ett flertal veckor gentemot en kraftigt överlägsen armé. Denna händelse som även var föremål för en del nationalromantik under 1800-talet med ett flertal tavlor som målades utav händelsen, visade att osmanerna inte var oövervinnliga och man kunde stoppa dem vilket antagligen var något som var nödvändigt för folk att tro på

under den tiden. I och med att denna händelse fick så stor nationalromantisk betydelse så finnes det som sagt illustrationer men även flera litterära verk som beskriver den, med mer eller mindre korrekt innehåll. Dess stora symbolvärde gjorde detta till en plats som blev populär att gräva på i de tiderna när den moderna arkeologin var ung, något som än i dag visar sina spår då borgmuseet och dess arkeologiska del fortfarande är den som har ansvar för fornlämningarna i området.

Figur 9. Minareten i Eger.

Stora delar av staden har redan undersökts av arkeologer, och man har funnit allt från folkvandringstida boplatser (Dienes 1974:11ff) till ett omfattande nätverk av grottor under staden som även användes under kampen emot turkarna (Sisa 2001:89). I själva staden så återstår det stora delar utav borgen, även om österrikarna under 1700-talet sprängde delar utav de yttre murarna (Eger Stads Historiska Informationssida, se Internetkällor) av flera olika anledningar. Även flera osmanska byggnader finns kvar, bland annat en hög Minaret som är placerad nära stadens centrum. Denna minaret byggdes för att den intilliggande kyrka som användes som moské skulle kunna fylla en fullvärdig moskéfunktion genom bland annat böneutrop. Minareten var antagligen bland de sista som byggdes i staden och den enda bevarade av sitt slag (Egers Stads Historiska Informationssida, se Internetkällor). Eftersom staden byggdes om efter att turkarna hade drivits ut från det ungerska området, så kan det ibland vara svårt att vid ytan se konkreta exempel på vad osmanerna har lämnat efter sig, men många artefakter från turkisk tid har grävts fram bestående av allt från enklare saker till rester utav byggnader. Som exempel kan man nämna badet som kort beskrivs i tidigare kapitel, och diverse rester av minareter omkring kyrkorna visar att de under turkisk tid har använts som moské.

Det arkeologiska arbetet har i Eger alltid försvårats av att staden så många gånger har varit belägrad och nära totalförstörelse, både under den mongoliska invasionen på 1200-talet och under turkarnas invasion, och utdrivning. Även under revolutionsåren 1848-49, när Europa skakades av revolutioner och inbördeskrig (Kálmán 1983:677ff) så ansattes staden hårt av de stridande parterna, men skadorna blev inte så omfattande som under tidigare år. Samma sak hände så sent som under Andra Världskriget när ett flertal utav de gamla borgarna användes som försvarsanläggningar gentemot den sovjetiska armén.

4.4 Vad är det som prioriteras?

Gällande arkeologin som har med det osmanska riket att göra så har det som tidigare konstaterats, varit ganska stillsamt och det är inte förrän ganska nyligen som en seriös forskning inom området har kommit i gång. Därför kanske man skall vara lite försiktig med att direkt uttala sig om vad det är som prioriteras inom detta fortfarande ganska nya område. Möjligheten existerar dock att man kommer att röra sig mot en likriktning som kan jämföras med de övriga arkeologiska disciplinerna, men det är en så länge ganska svårt att veta. Kanske kommer den osmanska arkeologien att utvecklas till något helt eget? En förhoppning som man kan ha är att efter fascinationen vilken har rått ett tag har lagt sig, så skall man inte falla tillbaka på att vara likgiltig för eller ignorant för den osmanska arkeologin eller vad som kanske är värre; att man fokuserar på turism och upplevelser i samband med det historiska och arkeologiska källmaterialet och aktivt väljer bort det som inte går att uppvisa eller är till någon nytta för den breda allmänheten. Som exempel kan man nämna ett av landmärkena i Istanbul, Hagia Sofia, som i princip har blivit synonymt med staden och är numera en obligatorisk sevärdhet.

I Eger så gör den ottomanska närvaron sig ständigt påmind, och återigen så ser man tydligt här att fokusen har fallit på det som går att visa upp för allmänheten, något som tydligt går att se om man tar sig tid att vandra igenom borgmuseets utställningar. Där kan vi utan problem se att vapen och kanoner med mera som man tror bättre tilltalar allmänhetens intressen har fått en framträdande roll, än om man jämför med tidigare år (Bakó 1963:16) där man kanske inte hade en tydlig medveten fokus på det som hade uppskattats mest utav allmänheten. Idag så har saker som rör hanverket och saker utav enklare utförande som

vardagsföremål förpassats bakåt i utställningarna, något som verkar spegla en strävan att kunna locka flera besökare vilket antagligen är något som de flesta museer i dag tvingas till. Hur framtiden kommer att bli för arkeologien och för museerna återstår att se, och det är inte något som här kommer att spekuleras i.

5 Analys av osmaner och diskussion om vad de hittade på

Då vi nu har gjort en liten resa över ett Europa som präglas utav intressekonflikter och motsättningar så kanske det kan vara på sin plats att tänka efter vad grunden till det hela var. Agerade osmanerna på det sättet som de gjorde på grund utav en medveten strategi, eller är det helt enkelt en individuell fråga från sultan till sultan? Vi vet ju redan att de osmanska härskare som var utav lite svagare karaktär ofta röjdes undan för att någon mer ambitiös skulle kunna ta rodret istället, något som delvis får en att börja fundera på om det verkligen var en fastlagd härskarpolitik som fanns inpräntad i det styrkande skiktets mentalitet. Oavsett om man kan tänka sig att fundera i samma banor eller ej så är det trots allt ett historiskt faktum att det osmanska riket under det första halvan utav sin existens steg upp från en obetydlighet till en kraft som en stor del utav Europas stater hyste en stor oro över. Något som även skulle visa sig befogat, då många stater och områden i Europa fick känna på att hamna under osmansk ockupation och det är även troligt att deras inflytande sträckte sig en bra bit utanför deras gränser om man tar i beaktande att med en stor makt så är det möjligt att utöva påtryckningar mot den som är den svagare utav två parter. Så oavsett om vasallen är officiell eller om den är skenbart självständig så skall vi inte underskatta det osmanska rikets roll på den storpolitiska arenan under större delen utav dess existens. Detta är däremot något som de centraleuropeiska staterna kan ha gjort misstaget att göra med flertalet ovan nämnda konsekvenser som följt.

Vi kan tydligt se, att man antagligen inte var beredd på ett turkiskt anfall av den kraft som svepte in över balkan under det tidiga 1500-talet, tar vi ungrarna som exempel här så käbblade man hellre om inrikes angelägenheter istället för att inse vilken katastrof som man kunde komma att drabbas av och också gjorde. Denna situation kan endast ha uppkommit genom en tydlig hemmablindhet som måste ha förhindrat de som kämpade om makt och inflytande att inse realiteten av vad framtiden kunde bära med sig. Flera varningstecken

fanns, men av olika skäl så insåg man nog inte att osmanerna verkligen var ett så stort hot som det skulle visa sig. Kanske upplevde man redan då att bysantinerna var långt borta, och såg även dem i ett vi-dom-perspektiv, vilket måste ha gjort att man även betraktat ottomanerna som ett avlägset problem som inte direkt kunde hota ens egna område, man skulle kunna säga att det var bortom vad någon antagligen hade kunna föreställa sig vid den tiden, det som senare skulle äga rum. Dock så skall man inte vara särskilt naiv med detta tänkande, då det givetvis även kan finnas den möjligheten att olika individer ämnar försöka utnyttja det utomstående hotet för sina egna syften. Varesig det handlar om att inskaffa monetära tillgångar eller maktmedel så kan man alltid vara säker på att skrupellösa individer håller sig i framkan så fort som möjligheterna uppstår. Samtidigt så är det omöjligt att inte komma fram till slutsatsen att även om landets ledning hade varit stark, så skulle man kanske ändå inte kunna stå ut längre gentemot en sådan överlägsen styrka som osmanerna satte in mot Europa. Man skulle till och med kunna tänka sig att händelseförloppet gjorde att ett mindre antal människor behövde sätta livet till för att situationen i grund och botten skulle ha varit den samma, och de endast hade dött i onödan om läget hade varit annorlunda.

Sedan det Osmanska riket kollapsat under 1920-talet (Palmer 1992:244ff) så splittrades det upp i olika nya, mer eller mindre självständiga stater. Det moderna Turkiet som under Kemal Atatürks ledning skulle utvecklas till en sekulär republik, var ganska motarbetande gentemot det osmanska arvet och var av den åsikten att det inte var värt att respektera det förgångna i jakt på en bättre framtid. Under mars 1924, så avskaffades kalifatet formellt och man utvisade alla släktingar till den tidigare härskardynastien från turkisk mark (Palmer 1992:265) samtidigt som man såg till att det inte fanns en enda ottomansk politiker i den nya republikens styre, även om ett antal trots detta lyckades stanna kvar på inflytelserika positioner. Även om den nya turkiska staten inte gärna vill ha något med det osmanska att göra (till exempel Hagia Sofia gjordes efter regimskiftet om till ett sekulärt museum, vilket det i dessa dagar fortfarande är) så existerade det ett bra tag fortfarande utanför det moderna Turkiet, då bland annat det som blev brittiska mandat med mera, behöll den gamla strukturen (Palmer 1992:266). Då staten Turkiet skapades i hjärtat av det som varit osmanska riket så var det nog inte endast den tidigare religiösa makten som

tillintetgjordes, som i exemplet med Hagia Sofia ovan, utan det måste ha varit kraftiga förändringar som var i görningen om man nu ville gå från ett försvagat land i Europas utkanter till att bli en modern stat. Man kan på ett flertal ställen i historien se, att det kostar en del i kulturellt värde att avancera framåt i utveckling vilket är något som den turkiska befolkningen fick känna på. Dock så är det antagligen ganska många som hade önskemål om att landet skulle reformeras då man bland annat i Istanbul var ganska trötta och nedstämda på den gamla regimen när slutet väl närmade sig (Palmer 1992:244), så man kan nästan antaga att en förändring var välkommen.

I och med att den osmanska arkeologien är en förhållandevis ny arkeologisk gren så kanske man kan ta sig en funderare på om det delvis var turkarnas egen inställning mot det osmanska förflutna, som har gjort en osmansk arkeologi till något som framkom så pass sent? Det är troligt att så är fallet, eftersom man i Turkiet fram till idag antagligen känner sig tyngd utav det osmanska arvet och därför så verkar det troligt att man har försökt mörka de partier som man inte har varit särledes stolt över. Massakern på armenier under början utav 1900-talet som egentligen utfördes utav dåvarande osmanska riket är till exempel något som fram till idag förnekas utav den turkiska staten, som så starkt anstränger sig för att lämna sitt osmanska förflutna bakom sig. Man skulle därför kunna tro att det inom Turkiet kommer att dröja ett tag innan man öppet kan undersöka det Osmanska riket fritt i dess olika aspekter. I vilket fall som helst, så borde man nu kunna tycka att det borde vara en ganska hög prioriteringsgrad på att både rädda lämningar och dyka djupare in i det osmanska rikets värld, en värld som vi ännu inte har så stor kunskap om som man kanske hade önskat.

Situationen i Eger har varit annorlunda än det som står ovan. Eftersom staden redan tidigt var av intresse för arkeologerna och mycket ha grävts i olika tider så kan man säga ungefär följande: det osmanska arvet förvaltas ganska väl i staden. Detta kan delvis bero på att eftersom flera tillfällen med stridigheter under osmansk tid har blivit allmängods inom Ungerns historia, så kanske både allmänheten och de som sysslar med området i fråga ha haft lättare att ta till sig det osmanska, då det formar ett ganska tätt band med landets egna historia. Detta borde särskilt vara något som låg i åtanke under nationalromantiken under slutet utav 1800-talet när arkeologin kanske var något nationalistiskt färgad och man delvis

kan ha grävt på valda ställen för att förhålliga nationen. Oavsett om så är fallet så finnes det som sagt i Eger ett flertal museer, varav det största är inhyst i den gamla borgen som till vissa delar fortfarande står kvar i stadens centrum även om den under senare tid delvis har varit utsatt för renovering, under en för moderna arkeologer ganska klumpig hand under 1950 och 60-talen (Kozák 1964:221ff). Detta museum innehåller flertalet utställningar om osmanerna men fokuserar kanske mest på de tillfällen som staden och borgen har varit föremål för sammanstötningar. Även andra platser i staden märker ut en tidigare osmansk närvaro, bland annat så finnes det vid flertalet kyrkor markerat var det under den turkiska tiden har funnits minareter i anslutning till kyrkorna, vara i dag endast en finnes kvar som tidigare har nämnts. Denna minaret minner om ottomanerna, samtidigt som den fungerar som ett utsiktstorn. Även det turkisk-inspirerade badhuset som är ett nybygge, har förlagts på platsen där det tidigare under den aktuella tiden fanns en liknande anläggning och där även bassängens placering har gjorts i samråd med arkeologer.

Även om vi inte kan påtvinga allmänheten att minnas den osmanska tiden, eller om de inte ens hyser något intresse för den, så är det fortfarande en del i den gemensamma europeiska historien. Därför är det viktigt för arkeologer att påpeka detta och bredda vår kunskap om detta ämnet.

Det turkiska inflytandet i Sydösteuropa förde med sig flera saker, förutom att man påtvingade sina nya undersåtar skatter och diverse andra obligationer så decimerades för det första befolkningen och man kan kanske känna att det från ottomanskt håll utövades en kontrollerande strategi inom detta område, nämligen att man inte lät undersåtarna bli ”hur många som helst” vilket skulle kunna skapa en upprorisk stämning emellan dem. En sak som kan tyckas trivial, men som är värd att fundera över är varför man inte gjorde eller utförde några större byggprojekt i de områden som man lade under sig? Ansåg man inte att folket ute i provinserna var värda dylika anläggningar, eller var det någonting annat som låg bakom detta faktum att man helt enkelt nöjde sig med att konvertera befintliga strukturer, även om baden är ett undantag från dessa i den mån som de finnes bevarade i dagens läge. Denna ”anpassning” hos de osmanska erövrarna kan ha gett upphov till ett flertal intressanta arkitektoniska blandningar på grund av den regionalt varierade byggnadsstilarna eller byggnadskonsten. Även om det kanske inte helt hör till ämnet som vi

nu behandla så är det ett intressant fall av byggnadsarkeologi som inte är att ringakta. Den stil som man antog gentemot de nya undersåtarna kan antagligen bäst förklaras med att det var ett sätt att hålla undersåtarna i schack, eftersom man kan antaga misär alltid är ett bra vapen mot uppror, i somligas ögon. Istället så skulle man kunnat ta det motsatta som man även i viss mån kan tänkas se exempel på i dagens samhälle; ju bättre vi har det desto mindre tid och energi verkar vi ha för varandra.

Man måste inse att detta område är förenat med vissa komplikationer att studera, då särledes med den osmanska synvinkeln i bagaget, kanske mest för att det ännu inte finns särskilt mycket litteratur att tillgå om detta fortfarande nya forskningsområde. Den uppenbara bristen på litteratur i ämnet och en avsaknad av mera detaljerade arkeologiska undersökningar som har med det relevanta området att göra kan på ett plan leda till upprepningar och i vissa fall en bristfällig utredning från undersökandes sida, något som man förhoppningsvis med framtida publikationer kommer att åtgärda.

Om vi bortser från att osmanerna utövade en strikt härskarlinje, så måste de ju även ha tillfört någonting? De befann ju sig i t.ex. Ungern i 150 år vilket gör att det måste ha uppstått ett visst utbyte mellan de olika folken, antingen på teknisk eller övrig nivå? Det vi vet än så länge, då osmansk arkeologi ännu befinner sig om inte i sitt sköte så ännu i barnkammaren, kommer från något ännu ovanligare. Nämligen osmansk etnoarkeologi. Det har länge diskuterats mellan olika lingvistikere om huruvida ett flertal ord i den ungerska vokabulären som har med jordbruk att göra, kommer från turkiska motsvarigheter. Detta i sin tur skulle betyda att tekniker som har med ett moderniserat jordbruk att göra kan ha kommit från de osmanska erövrarna! Givetvis är detta inget vi säkerligen vet, då man inte har dokumenterat någon omfattande ändring i jordbruket under den osmanska tiden, förutom det att det blev mindre mark som odlades på grund utav bristen på mankraft.

En av avsikterna med denna text har förutom att lära sig mer om sagda område, varit att delvis kunna måla upp en bild över det osmanska inflytandet i Sydösteuropa som en kraft som har format staterna och regionerna som finnes där i dag. Vem vet hur Europa hade sett ut idag om inte Osman hade haft sina ideal och till punkt och pricka genomfört dem för

flera hundra år sedan. Hur många stater är det inte som på något sätt blickar tillbaka på den tiden när osmanerna var i området med en viss beundran i blicken, antingen för att de har nationalhjältar från den tiden, eller för att de helt enkelt var en spännande tid i den europeiska historien. Vi kan inte veta hur Europa hade sett ut utan det Osmanska Riket... men det är alltid underhållande att historisera lite!

Litteratur

Bakó, Ferenc 1963. Az egri műgyűjtemények története (Egers konstsamlings historia). *Az Egri Múzeum Évkönyve - Annales Musei Agriensis 1*. Eger.

Baram, Uzi & Carroll, Lynda 2002. The future of the Ottoman Past. *A Historical Archaeology of the Ottoman Empire*. Baram, U. & Carroll, L. (red.). Kluwer Academic Publishers, New York m.f.

Brumfield, Allaire 2002. Agriculture and Rural Settlement in Ottoman Crete, 1669-1898: A modern Site Survey. *A Historical Archaeology of the Ottoman Empire*. Baram, U. & Carroll, L. (red.). Kluwer Academic Publishers, New York m.f.

Dienes, István 1974. *A honfoglaló magyarok (De hemlandsskapande ungrarna)*. Corvina, Budapest.

Glatz, Ferenc (red.) 1988. *Magyarok a Kárpát-medencében (Ungrare i Karpater-dalen)*. Pallas, Budapest.

Imber, Colin 2002. *The Ottoman Empire, 1300-1650; The Structure of Power*. Palgrave, New York.

Inalcik, Halil 1973. *The Ottoman Empire; The Classical Age 1300-1600*. Weidenfeld and Nicolson, London

Katus, László (red.) 1999. *Történelmi atlasz (Historisk Atlas)*. Stiefel, Budapest.

Kálmán, Benda (red.) 1983. *Magyarország történeti kronológiája; A kezdetektől 1970-ig (Ungerns historiska kronologi; Från början till 1970)*. Akadémiai Kiadó, Budapest.

Kosáry, Domokos (red.) 1985. *Magyarország története képekben (Ungerns historia i bilder)*. Gondolat Könyvkiadó, Budapest.

Kozák, Károly 1964. Az egri vár feltárása (1957–1963) II. (Grävningar i borgen i Eger 1957-1963). *Az Egri Múzeum Évkönyve - Annales Musei Agriensis 2*. Eger.

Laiou, Angeliki E. & Morrisson, Cécile 2007. *The Byzantine Economy*. Cambridge University Press, Cambridge.

Palmer, Alan 1992. *The Decline and Fall of the Ottoman Empire*. John Murray, London

Rockberger, Nicolaus 1996. *Tusenåriga riken – Österrike och Ungern*. SNS Förlag, Stockholm.

Shaw, Stanford J. 1976. *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey, Volume I: Empire of the Gazis. The Rise and Decline of the Ottoman Empire 1280-1808*. Cambridge University Press, Cambridge.

Sisa, István 2001. *Magyarországtükör – nemzet határok nélkül. (Ungernspegel – nation utan gränser)*. Püski, Budapest.

Snyder, Alison B. 2002. *Transformations, Readings and Visions of the Ottoman Mosque. A Historical Archaeology of the Ottoman Empire*. Baram, U. & Carroll, L. (red.). Kluwer Academic Publishers, New York m.f.

Sugar, Peter F. 1990. *A History of Hungary*. I.B. Tauris & Co., London.

Tinódi, Lantos Sebestyén 1554. *(Az) Egri Históriának Summája (Summan av historien vid Eger)*. (Tryckort okänd, antagligen Kolozsvár).

Då det står en källa med ”(red.)” i fetstil efter namnet, skall detta utläsas som att det har varit flertal som har arbetat med verket, men ej gått att urskilja vilken del som är bidrag från respektive författare. Därför har redaktören använts.

Internetkällor:

”**Istanbul**”. från Encyclopædia Britannica Online:
<http://search.eb.com.ludwig.lub.lu.se/eb/article-9106446> [2009-04-20]

”**Istanbul**”. från Nationalencyklopedin Online:
<http://www.ne.se.ludwig.lub.lu.se/artikel/214180> [2009-04-20]

Egers stads historiska Informationssida:
<http://www.egercity.hu/egrivar.eger> [2009-04-20]

Bildkällor:

Omslagsbilden är ett flygfoto över gamla staden i Eger, med borgen i centrum.
http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/8/84/Megyeszékhely_-_Heves_megye_-_Eger.jpg

Figur 1, sida 6:
http://pringzter104.files.wordpress.com/2008/05/ottoman_empire_map_largest_borders.jpg

Figur 2, sida 7:
<http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/c/cc/Anatolia1300.png>

Figur 3, sida 9:
<http://www.worldstatesmen.org/Ottoman.jpg>

Figur 4, sida 11:
<http://www.zum.de/whkmla/histatlas/eceurope/hunpre1526.gif>

Figur 5, sida 15:

http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/7/70/Byzantine_Constantinople_eng.png

Figur 6, sida 17:

<http://www.mlahanas.de/Greeks/Medieval/img/Byzantium1204.jpg>

Figur 7, sida 19:

<http://www.omniplan.hu/200405-Eger/EgerL-Panorama-from-Minaret.jpg>

[Beskuren av förf.]

Figur 8, sida 20:

http://mek.niif.hu/00000/00060/html/kepek/eger-terkep_dka.jpg

Figur 9, sida 26:

<http://www.eger.hu/Portals/0/Turizmus/minaret.jpg>

Bilaga I.

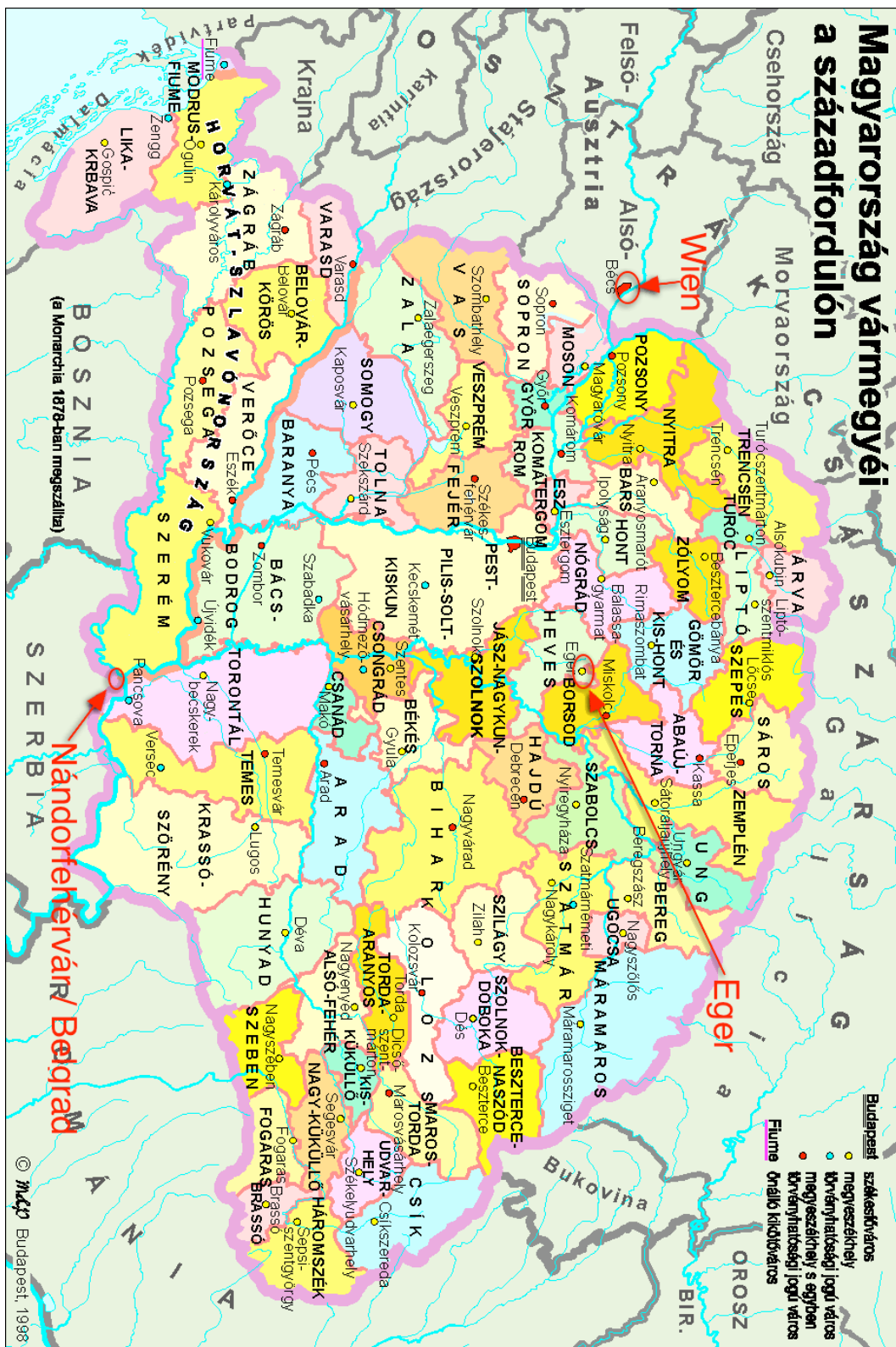
Jämförande tabell över vanliga företeelser.

	Eger		Konstantinopel	
	<i>Före</i>	<i>Efter</i>	<i>Före</i>	<i>Efter</i>
Bad	NEJ	JA	JA	JA
Moské	NEJ	JA	NEJ(?)	JA
Minaret	NEJ	JA	NEJ(?)	JA
Försvarsanläggning	JA	JA	JA	JA
Administration	JA	JA	JA	JA
Kyrka	JA	JA	JA	JA

Tabellen menar att illustrera företeelser som fanns i de texten nämnda städerna innan den osmanska ockupationen och efter den då ottomanerna etablerat sig. Meningen är att ge en snabb översikt.

Bilaga II.

Karta över historiska Ungern med platser som nämns i uppsatsen utmarkerade. Jfr. Fig. 4.
(Bildkälla: <http://www.trefort.elte.hu/~enek/07/eloadasok/varmegy.gif>)

Bilaga III.

Karta över Eger

(Bildkälla: som figur nr. 8)

